

CZU: 343.615-055.2:343.435-053.2

DOI: 10.5281/zenodo.82235

COPIII – VICTIME ALE FEMICIDULUI

BOTNARENCO Mihaela

doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0003-3243-4834

GUREV Dorina

doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID ID: 0000-0002-4191-8075

This article presents statistical data on violence against women perpetrated within the family environment and cases of death resulting from domestic violence. It also examines the national legal framework regarding the protection of children orphaned because of femicide. Opinions of experts on the consequences of children witnessing/experiencing femicide are discussed. Furthermore, examples of good practices from other countries regarding the regulation of femicide and the protection of children orphaned by femicide are provided. In conclusion, it is appreciated that eradicating violence against women does not necessarily require the criminalization of femicide as a separate legal concept, as the acts in question fall under the scope of the Penal Code in the context of homicide in general. Finally, recommendations are made to improve the legal framework in this matter.

Keywords: *femicide, violence against women, gender-based violence, legal protection, orphaned children; victims.*

Cuvântul „femicid”, folosit încă din secolul XIX în sistemul de drept anglo-saxon, pentru a defini generic acțiunile deosebit de violente, săvârșite împotriva unei femei, a dobândit în ultimele decenii un sens mult mai specific și mai precis. Este un cuvânt nou pentru a desemna un fenomen vechi, adânc înrădăcinat în istorie, și adesea legitimat la nivel cultural; un fenomen care a existat dintotdeauna, în toate culturile, în special în sfera familiei, ignorat sau subestimat, și abia relativ recent, perceput ca intolerabil și obiect al denunțului social. În sensul său etimologic (termenul derivă din cele două cuvinte latine: *femina* și *caedere* „a ucide”), femicidul descrie uciderea unei femei atât de către un bărbat, cât și de către o femeie. Totuși, restrângând câmpul semantic al termenului, femicidul este asociat, cel mai frecvent, cu omuciderea în care bărbatul este făptuitorul și femeia victima (majoritatea femeilor victime ale violenței de gen sunt „la mâinile bărbaților”). Astfel înțeles, femicidul nu mai

desemnează violență împotriva femeilor în toate formele sale (un set de conduite eterogene unificate ideologic sau teleologic printr-o prejudecată anti-feminină), ci doar una dintre consecințele sale extreme: uciderea unei femei comisă de un bărbat [A se vedea 1, p.447, 452-453].

Născut din contracția cuvintelor „feminin” și „omucidere”, femucidul a fost conceptualizat în 1976 de Diana E. H. Russell în cadrul Tribunalului internațional pentru crime împotriva femeilor din Bruxelles, cu scopul de a defini și evidenția nu uciderea generică a oricărei persoane de sex feminin, ci uciderea unei femei anumite de către un bărbat din diverse motive (ură, dispreț, plăcere sau sentiment de posesie a femeii).

Ulterior, termenul a fost preluat la nivel internațional și a fost inclus în limbajul curent din mai multe state. În 2013, Declarația de la Viena [2] a reunit în cadrul noțiunii de femucid mai multe forme de omor comise asupra femeilor: omorul dintre partenerii intimi; omorul comis asupra unei femei; „crimele de onoare”; omorurile motivate de lipsa zestrei; omorurile comise asupra femeilor de altă orientare sexuală; omorul asupra femeilor aborigene; uciderea fetelor și a feteșilor de sex feminin; omorurile comise asupra femeilor în timpul războaielor sau a activităților de crimă organizată”. Clasificări similare, le regăsim formulate și de către Organizația Mondială a Sănătății (în continuare – OMS). Concomitent, OMS precizează că „femicidul se distinge de omuciderile bărbaților prin particularități proprii. De exemplu, majoritatea cazurilor de femucid sunt comise de parteneri sau foști parteneri și implică violență continuă în casă, amenințări sau intimidare, violență sexuală sau situații în care femeile au mai puțină putere sau mai puține resurse decât partenerul lor [3].

În ultimii ani, femucidul este consecvent subiectul cercetărilor, publicațiilor, declarațiilor autorităților ONU și Consiliului Europei. În acest sens, Adunarea Generală a Națiunilor Unite a adoptat mai multe rezoluții, prin care solicită statelor membre „(...) să ia măsuri pentru a preveni actele de violență împotriva femeilor și fetelor, în special a crimelor bazate pe gen, să investigheze aceste fapte, să urmărească și să pedepsească făptuitorii, în conformitate cu legislația lor internă, precum și să acționeze la toate nivelurile pentru a pune capăt acestor infracțiuni odioase împotriva femeilor și fetelor (...)” [4; 5]. În noiembrie 2015, Raportorul Special pentru violența împotriva femeilor, cauzele și consecințele acesteia, Dubravka Simonovic, a îndemnat toți șefii de stat să se concentreze pe prevenirea femucidelor și a infracțiunilor legate de gen. La 23 septembrie 2016, aceasta a prezentat un raport în fața Adunării Generale referitor la „Modalitățile de instituire a observatoarelor pentru femucid/uciderea legată de gen” și a recomandat înființarea de „Observatoare pentru Femucid” la nivel global. Raportul propunea dezagregarea datelor privind femucidul de datele

generale privind omuciderea și includerea femicidelor comise de partenerii intimi sau membrii de familie, precum și a altor forme de femicid. În mai 2017, un prototip al unei astfel de „Observator” a fost prezentat în cadrul celei de-a 26-a sesiuni a Comisiei ONU pentru Prevenirea Criminalității și Justiție Penală, la Viena, Austria.

Și în cadrul organelor Consiliului Europei sau ale Uniunii Europene, folosirea termenului de femicid (sau feminicid)¹ este în progres. Bunăoară, într-un Raport, publicat în 2014, Comisia pentru Drepturile Femeii și Egalitatea de Gen a Parlamentului European solicită „statelor membre să califice din punct de vedere juridic drept „femicid” orice omor a femeilor pe criterii de gen și să dezvolte un cadru legal care să vizeze eradicarea acestui fenomen” [6].

În Europa, Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) [7], al cărei obiectiv este „protecția femeilor împotriva tuturor formelor de violență”, stabilește un tratament diferențiat *vis-a-vis* de infracțiunile împotriva femeilor. Convenția definește și incriminează diferite forme de violență împotriva femeilor (inclusiv violența domestică), precum și invită statele să introducă, după caz, noi infracțiuni. Cu toate acestea, este cazul de specificat, că Convenția de la Istanbul nu tratează în mod particular problema femicidului, iar termenul nici nu este menționat în document.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a folosit conceptul femicid în 2017, într-o hotărâre prin care a condamnat Italia într-un caz de violență „domestică” [8]. Curtea a considerat că reclamanta a prezentat probe *prima facie*, susținute de date statistice incontestabile care demonstrează, pe de o parte, că violența domestică afectează în principal femeile și că, în pofida reformelor întreprinse, un număr mare de femei mor ucise de partenerul lor sau de către fostul lor partener (femicid – n.a. sublinierea ne aparține) și, în al doilea rând, că persistă atitudini socio-culturale de toleranță față de violența domestică”.

În ceea ce privește legile interne ale statelor, trebuie de specificat că, doar statele din America Latină au încorporat, până în prezent, femicidul în legislația lor penală (a se vedea, de exemplu, art. 325 din Codul penal al Mexic [9]; art. 252 bis din Codul penal al Boliviei [10], art. 80 alin. (11) din Codul penal al Argentinei [11], art. 390 bis., art. 390 ter., art. 390 quat. din Codul penal al Chile [12] ș.a

În statele europene, deși există incriminări menite să asigure protecția femeii împotriva violenței domestice și pe bază de gen, aceste reglementări nu vizează în mod

¹ În diverse state/acte/studii se operează cu termenul femicid ori feminicid. În acest articol, vom opera cu noțiunea „femicid”, așa cum a fost utilizată în 1976 de către Diana E. H. Russell în cadrul Tribunalului internațional pentru crime împotriva femeilor din Bruxelles.

explicit femicidul. De regulă, este vorba, despre ipoteze agravate ale omuciderilor, cum ar fi „vulnerabilitatea victimei din cauza stării de graviditate, aparentă sau cunoscută de către făptuitor” (art. 221-4 al.3 Cod penal al Franței [13]) ori când omorul este săvârșit de „soțul sau partenerul victimei” (art. 221-4 al.3 Cod penal al Franței). În plus, în unele state, chiar dacă nu se atestă o referire explicită la femicid în legislația penală, există legi speciale menite să asigure protecția persoanei împotriva violenței bazate pe gen. De exemplu, în Spania funcționează Legea nr.1/2004 din 28 decembrie 2004 privind măsurile cuprinzătoare de protecție împotriva violenței de gen [14], prin care a fost introdusă noțiunea de „violență pe bază de gen”, definită ca „cea mai brutală expresie a inegalităților de gen”. Respectiva Lege este considerată un act pionier pentru Europa. În Italia, prima lege în domeniul protecției contra femicidului a fost adoptată în 2013 (Legea pentru prevenirea violenței de gen nr.119/2013) [15]. În Franța, de asemenea se atestă o serie de acte normative în domeniu [16; 17; 18].

În Republica Moldova, femicidul nu este reglementat în Codul penal, ci numai omucideri (cu titlu general), inclusiv agravate în câteva situații ce privesc femeile/genul sau relația acestora cu un membru de familie, de exemplu: art.145 alin.(2) lit.e) CP RM – omorul săvârșit cu bună știință asupra unei femei gravide; art.145 alin.(2) lit. e¹) CP RM – omorul săvârșit asupra unui membru de familie; art.145 alin.(2) lit.i) CP RM – omorul săvârșit din motiv de prejudecată; art.151 alin.(2) lit.b) lit.i) alin.(4) – vătămarea intenționată gravă a integrității corporale sau a sănătății soldată cu decesul victimei, săvârșită cu bună știință asupra unei femei gravide sau/și din motiv de prejudecată; art.171 alin.(2) lit.b) lit.c) alin.(3) lit.e) – actul sexual neconsimțit soldat cu decesul victimei, săvârșit asupra unui membru de familie sau/și cu bună știință asupra unei femei gravide; art.172 alin.(2) lit.b) lit.c) alin.(3) lit.d) – acțiunile cu caracter sexual neconsimțite soldate cu decesul victimei, săvârșit asupra unui membru de familie sau/și cu bună știință asupra unei femei gravide; art.201¹ alin. (4) – violența în familie (...) soldată cu decesul victimei.

Relevantă este și circumstanța agravantă specificată la art.77 lit. d) CP RM – săvârșirea infracțiunii din motive de prejudecată. *In concreto*, potrivit art.134²¹ CP RM prin motive de prejudecată, se înțeleg: „Idei preconcepute ale făptuitorului bazate pe considerente de rasă, culoare, origine etnică, națională sau socială, cetățenie, sex, gen, limbă, religie sau convingeri religioase, opinii politice, dizabilitate, orientare sexuală, identitate de gen, stare de sănătate, vârstă, stare civilă, indiferent dacă fapta este comisă în privința persoanei care posedă astfel de caracteristici protejate, în privința bunurilor acesteia ori asociate cu aceasta sau în privința persoanei care acordă suport persoanelor ce posedă astfel de caracteristici protejate ori se asociază cu acestea, această asociere fiind una reală sau percepută ca fiind reală”.

Bineînțeles, în reglementarea circumstanței agravante „motive de prejudecată”, putem reține „considerentele bazate pe sex/gen”, ca ipoteze ale femicidului. Totuși, respectiva circumstanță agravantă nu desemnează o recunoaștere explicită a acestor fapte, femicidul nefiind nici nominalizat și nici calificat în contextul unei infracțiuni autonome.

Tindem să credem că reticența statelor europene de a incrimina distinct femicidul are la bază exigențe care derivă din principiile universalității și egalității tuturor în fața legii. În această privință, este demonstrativ Avizul emis de Comisia Națională Consultativă pentru Drepturile Omului (a Franței) în 2016 [19] privind violența împotriva femeilor și femicidele. *In concreto*, potrivit respectivului Aviz: „Introducerea termenului de „femicid” în Codul penal al Franței nu pare a fi potrivită, în măsura în care ar implica riscul subminării universalismului legii și ar putea să nesocotească principiul egalității tuturor în fața legii, avându-se în vedere că vizează doar identitatea feminină a victimei”. Comisia a considerat, totuși, că utilizarea termenului „femicid” ar trebui încurajată, atât în ceea ce privește arena internațională, dar și în mass-media. Dincolo de aceste observații, nu putem contesta că materializarea urii față de femei este cea care se urmărește să caracterizeze femicidul și nu doar „identitatea feminină a victimei”. Or, acolo unde realitatea este distinctă, legea poate de asemenea să distingă fără a încălca principiul egalității.

În mod îngrijorător, realitatea ne demonstrează că femeile continuă să fie supuse violenței și chiar să fie ucise de către partenerii lor intimi sau de către alți membri ai familiei. În cele mai frecvente cazuri, femicidul constituie un ultim act în cadrul unui *continuum* de violență care se manifestă fizic, psihologic, economic și social.

Potrivit Amnesty International [20] și Organizația Mondială a Sănătății [21], una din trei femei de-a lungul vieții se confruntă cu violență fizică sau sexuală din partea unui partener intim sau violență sexuală din partea altcuiva decât partenerul său.

Conform Raportului Global privind cazurile de omucidere, 2019 UNODC [22], aproximativ 87.000 de femei și fete au fost ucise intenționat în 2017, numărul fiind în descreștere față de 2012. Cu toate acestea, ponderea femeilor ucise de parteneri intimi sau de alți membri ai familiei, în totalul cazurilor de femicid a crescut de la 47%, în anul 2012, la 58%, în anul 2017 (de la 48 000 la 50 000 victime). Casa rămâne cel mai periculos loc pentru femeile, care continuă să suporte cea mai grea povară a victimizării letale ca urmare a inegalității și stereotipurilor de gen. Altfel spus, femeile, dar și copiii lor sunt expuși unor pericole grave acolo unde ar trebui să se afle în cea mai mare siguranță, în cadrul familiei.

Un studiu din 2019 realizat de Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) arată că, în Republica Moldova: 73% de femei au fost supuse cel puțin

unei forme de violență din partea partenerului intim la un moment dat în viață, violența psihologică constituind cea mai răspândită formă de violență – 71%, urmată de cea fizică – 33%, ceea ce este mult peste media UE [23]. Această violență este exercitată de soți sau foști soți indiferent de configurația conjugală (cupluri concubinate sau nu, căsătorite sau nu, iubiți, relații episodice etc.), în timpul relației, la momentul despărțirii sau după încetarea acestei relații. Cele mai tinere femei (cele mai multe în vârstă fertilă) și cele mai vulnerabile (însărcinate, invalide, bolnave, în situații foarte precare) sunt cele mai expuse violenței în familie.

Datele statistice, înregistrate în ultimii ani în Republica Moldova, sunt elocvente în privința faptului că în cazurile de violență în familie, de regulă, femeile evoluează pe post de victimă:

	2018 [24]		2019 [25]		2020 [26]		2021 [27]		2022 [28]	
	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați	femei	bărbați
Infr.	778	220	761	208	766	86	509	35	656	87
Contr.	1561	96	1495	42	1411	64	1444	82	1353	69

În conformitate cu Studiul Violența față de femei în Uniunea Europeană [29], anual în Uniunea Europeană sunt înregistrate circa 3500 de decese asociate cu violența în familie, iar zilnic sunt înregistrate 9 victime, dintre care – 7 femei. Și în Republica Moldova, anual se atestă cazuri semnificative de violență în familie, care s-a soldat cu decesul victimelor, urmare a vătămarilor corporale incompatibile cu viața. *Infra*, sunt prezentate date statistice demonstrative:

2018 [24]	2019 [25]	2020 [26]	2021 [27]	2022 [28]
Violența în familie, soldată cu decesul victimei				
24	21	15	11	22
Omor asupra unui membru de familie				
30	29	23	11	13

În aceste cazuri alarmate de omor al femeii, copiii expuși la infracțiune, rămân a fi „victime invizibile” sau „victime tăcute”, în raport cu atenția limitată care li se acordă. În același timp, observațiile specialiștilor converg în același sens: violența suferită sau expunerea la violență în copilărie creează suferințe fizice și psiho-traumatice extreme și de durată.

Studiile și sondajele de victimizare arată că consecințele fomicidului asupra copilului sunt devastatoare pentru copil. Uciderea unui părinte de către celălalt îi face pe copii să experimenteze o traumă agravată de pierderea a două figuri fundamentale de referință: părintele victimă și părintele făptuitor. La durerea pierderii se adaugă și

dificultăți de altă natură: materiale, emoționale, sociale și judiciare. Condiția dramatică cu care se confruntă orfanii din cauza femicidului necesită o atenție specială, ce implică desfășurarea de instrumente adecvate și eficiente, apte să ofere un răspuns rapid la numeroasele lor nevoi, inclusiv cu referire la noul context familial.

Chiar dacă copilul nu este o victimă directă a violenței, ci pur și simplu un martor, faptul de a fi confruntat cu un mediu familial în care domină frica, vinovăția sau orice formă de violență poate genera copilului dificultăți de dezvoltare și îi poate provoca probleme interiorizate precum tulburări de anxietate, depresie, retragere socială sau stima de sine scăzută. Poate exista și un conflict de loialitate, care destabilizează copilul, acesta din urmă neștiind, în caz de violență intrafamilială, pe cine trebuie să apere și să protejeze, ceea ce provoacă instabilitate emoțională copilului. Drept urmare, 60% dintre copiii care se află în situații de violență domestică suferă de tulburare de stres post-traumatic complex, specifică unor traume severe și repetitive precum abuzul sau expunerea la conflicte armate [A se vedea: 30].

Potrivit OMS „copiii expuși la violență și la alte circumstanțe adverse sunt mai predispuși să abandoneze școala, să aibă dificultăți în a găsi și a-și păstra un loc de muncă și au un risc crescut de a deveni mai târziu victime sau subiecți ai violențelor interpersonale sau de acte auto-vătămătoare” [31]. De asemenea, OMS clasifică expunerea la violență printre formele grave de rele tratamente. A fi martor la violență este un tip de violență indirectă, în care victima este spectatorul abuzurilor izolate sau repetate comise împotriva unei persoane dragi sau a unui animal de companie.

Pentru Karen Sadlier [32], doctor în psihologie clinică: „Faptul de a avea o figură de atașament, bunăstare și protecție ucisă de o altă figură presupusă a fi și o figură de protecție, este printre situațiile cele mai traumatizante pentru un copil. Pentru violența domestică, constatăm că 60% dintre copii au tulburare de stres posttraumatic. Aceasta este de 10 până la 17 ori mai multe tulburări de comportament și anxietate-depresie decât pentru populația de copii în general. Iar în cazul femicidului, rata ajunge la 100%”.

În Republica Moldova, datele statistice vizând copiii rămași orfani ca urmare a femicidului sunt puțin evocatoare, iar instrumentele de protecție sunt insuficiente. Pe de o parte, din punct de vedere legal, copiii nu sunt considerați victime directe ale femicidului, majoritatea nefiind uciși sau vătămați fizic prin infracțiune, iar pe de altă parte, este dificil de cunoscut în ce măsură a fost expus copilul la violența în familie înainte de femicid, precum și efectele pe care le-a avut asupra acestuia și modul lui de a se proteja sau de a-i face față.

Concomitent și sistemul juridic de protecție a copilului rămas orfan ca urmare a femicidului pare a fi extrem de sumar. *In concreto*, actul normativ de referință în domeniu este Legea Republicii Moldova nr.140 din 14.06.2013 privind protecția

specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți [33]. *Inter alia*, legea nominalizată atribuie la categoria copiilor aflați în situații de risc acei copii în privința cărora, ca urmare a evaluării, s-a constatat una sau mai multe dintre următoarele situații: a) copiii care sunt supuși violenței; j) copiii care sunt victime ale infracțiunilor, dacă se află în una sau mai multe situații indicate la lit. a)–i)². Totuși, trebuie să remarcăm că noțiunea de „supunere la violență” nu este echipolentă cu noțiunea de „expunere la violență”. Concomitent, înțelegem că semnificația „copiii care sunt victime ale infracțiunilor, dacă se află în una sau mai multe situații indicate la lit. a)–i)” este destul de vagă și restrictivă.

În aceeași ordine de idei, menționăm că potrivit Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie [34] prin *victimă-copil*, se are în vedere persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani, care a fost supusă sau a fost martoră la acte de violență în familie, în concubinaj. Așadar, în temeiul acestei legi, copilul martor la violență în familie este un copil-victimă. În context, specificăm că noțiunea de „martor la violență” trebuie distinsă și de noțiunea „expunere la violență”. *In concreto*, pentru a desemna copilul care asistă vizual sau auditiv la violență, în studiile de specialitate se operează cu noțiunea de martor. În mod diferit, noțiunea de expunere la violență este mai cuprinzătoare, referindu-se și la ipotezele în care, copilul, fără să fi participat neaparat în postura de martor la violență, a aflat, camuflat sau nu, despre infracțiune și suportă repercursiunile acestei fapte. [35]

Dincolo de această recunoaștere legislativă a posturii de victimă a copilului confruntat martor la violența domestică, considerăm că respectiva normă este una declarativă, mecanismele reale de protecție a acestor copii fiind precare.

În plan comparativ, remarcăm că situația juridică în acest domeniu este mai bună. Italia este una dintre cele mai inovatoare țări în materia protecției copiilor

² Articolul 8. Identificarea copiilor aflați în situație de risc

Autoritatea tutelară locală este obligată să se autosesizeze și/sau să asigure recepționarea și înregistrarea sesizărilor cu privire la copiii aflați în următoarele situații:

- a) copiii sunt supuși violenței;
- b) copiii sunt neglijați;
- c) copiii practică vagabondajul, cerșitul, prostituția;
- d) copiii sunt lipsiți de îngrijire și supraveghere din partea părinților din cauza absenței acestora de la domiciliu din motive necunoscute;
- e) părinții copiilor au decedat;
- f) copiii trăiesc în stradă, au fugit ori au fost alungați de acasă;
- g) părinții copiilor refuză să-și exercite obligațiile părintești privind creșterea și îngrijirea copilului;
- h) copiii au fost abandonați de părinți;
- i) în privința unuia dintre părinții copilului este instituită o măsură de ocrotire judiciară (ocrotire provizorie, curatelă sau tutelă);
- j) copiii sînt victime ale infracțiunilor, dacă se află în una sau mai multe situații indicate la lit. a)–i).

rămași orfani ca urmare a femicidului. În acest plan, Legea nr.4 din 2018 [36] poate servi ca model pentru statele europene. *In concreto*, respectivul document normativ stabilește oferirea de burse educaționale, asistență juridică și sprijin financiar pentru servicii medicale și psihologice orfanilor speciali. Legea ia în considerare aproape fiecare aspect al vieții orfanilor: proceduri civile, terapie gratuită și mijloacele de a se educa și de a intra pe piața muncii. De asemenea, legea le facilitează schimbarea numelui de familie (în cazul în care nu doresc să mai poarte numele tatălui).

Merită atenție particulară progresul Franței în domeniu. Elocvente în acest sens sunt Legea nr.2018-703 din 3 august 2018 de întărire a luptei împotriva violenței sexuale și de gen [16]; Legea nr.2019-1480 din 28 decembrie 2019 care vizează luarea de măsuri împotriva violenței în familie [17]; Legea nr. 2020-936 din 30 iulie 2020 care vizează protejarea victimelor violenței domestice [18]. Printre altele, în temeiul Legii nr.2018-703, în Codul penal al Franței au fost inserate circumstanțe agravante legată de prezența minorilor în timpul violenței domestice. Un exemplu în acest sens este art.222-8 alin.11 lit.a) care prevede o răspundere agravată pentru violența soldată cu deces fără intenție, aplicată în timp ce un minor este prezent la fapte și acestea sunt săvârșite de soțul sau partenerul victimei sau de partenerul legat de victimă printr-un pact civil de solidaritate sau, în cazul în care victima este minoră, de către un ascendent legitim, natural sau adoptiv ori de către oricare altă persoană care are autoritate asupra victimei minore. Atât Legea nr.2019-1480 cât și Legea nr.2020-936 au făcut posibilă promovarea protecției copiilor prin introducerea:

- suspendării automate a autorității părintești și a dreptului de vizită și conviețuire al părintelui urmărit penal pentru infracțiune împotriva celuilalt părinte;
- posibilității retragerii autorității părintești sau exercitării acesteia cu privire la părintele condamnat pentru o infracțiune (și nu doar pentru o infracțiune), săvârșită asupra copilului său ori asupra celuilalt părinte.

Comportă interes și Decretul nr.2021-1516 din 23 noiembrie 2021 pentru consolidarea eficienței drepturilor victimelor infracțiunilor săvârșite în cadrul cuplului sau familiei [37], în conformitate cu care copilul supus violenței este considerat victimă și nu martor al acestor fapte. Acest decret a creat un nou articol în Codul de procedură penală al Franței [38], art. D.1-11-1 care prevede *inter alia* că în cazul violenței în familie săvârșite în prezența unui minor, procurorul se asigură că minorul poate deveni parte civilă în cursul procesului, inclusiv înainte de ședința de judecată, astfel încât să poată fi citat ca parte civilă și nu ca martor. Având același obiectiv de a se ține seama de interesele copilului co-victimă, procurorul se asigură, de asemenea, că există în dosarul procedurii în fața instanței de fond toate elementele care îi permit să aprecieze

întinderea prejudiciul suferit de minor și hotărâște, în temeiul prevederilor Codului penal și Codului civil, retragerea totală sau parțială a autorității părintești sau exercitarea acesteia ori precum și suspendarea drepturilor de vizitare și cazare, dacă este cazul prin adăugarea la dosar actele din procedurile urmate în fața instanței de judecată, a judecătorului de familie sau a judecătorului pentru minori, ori prin solicitarea, dacă este cazul, a unei examinări sau a unei expertize psihologice a minorului”.

În domeniul protecției copilului rămas orfan ca rezultat al femicidului, Ministerul Sănătății și Ministerul Justiției al Franței au elaborat Instrucțiunea privind protocolul standard pentru îngrijirea copiilor prezenți în timpul unui feminicid sau omucidere în cuplu, din 12 aprilie 2022 [39]. Actul respectiv stabilește pașii de urmat clari și oficializați privind acțiunile imediate care urmează să fie implementate în interesul copilului, prezent în timpul femicidului sau omuciderii în cadrul familiei. Potrivit, Instrucțiunii „Copilul prezent în timpul unui feminicid trebuie considerat în calitate de „co-victimă a crimei” și trebuie inițiate măsuri de protecție imediată pentru evaluare somatică și psihiatrică infantilă.

La etapa curentă, Senatul Franței a adoptat în primă lectură Proiectul de lege privind protecția copiilor victime ale violenței domestice [40], care propune *inter alia* un mecanism de extindere a cazurilor de suspendare a exercitării autorității părintești și a dreptului la vizită și conviețuire cu copilul în caz de urmărire penală sau condamnare, chiar dacă nu este definitivă, pentru o infracțiune săvârșită împotriva celuilalt părinte.

La nivel internațional, problema copiilor – victime a violenței în familie se încadrează în prevederile Convenției ONU cu privire la drepturile copilului [41]. Astfel:

– articolul 19 prevede că statele trebuie să adopte toate măsurile legislative, administrative, sociale și educative corespunzătoare, în vederea protejării copilului împotriva oricăror forme de violență, vătămare sau abuz, fizic sau mental, de abandon sau neglijență, de rele tratamente sau de exploatare, inclusiv abuz sexual, în timpul cât se află în îngrijirea părinților sau a unuia dintre ei, a reprezentantului ori reprezentanților legali sau a oricărei persoane căreia i-a fost încredințat;

– articolul 20 prevede că orice copil lipsit temporar sau definitiv de mediul familial are dreptul la protecție și ajutor special din partea statului. Statele trebuie să le ofere protecție alternativă în conformitate cu legislația lor națională. Această protecție substitutivă poate include, în special, plasamentul familial, „kafalah” din dreptul islamic, adopția sau, în caz de necesitate, plasarea în instituții corespunzătoare de îngrijire a copiilor. În alegerea uneia dintre aceste soluții este necesar să se țină seama în mod corespunzător de necesitatea unei anumite continuități în educarea copilului, precum și de originea sa etnică, religioasă, culturală și lingvistică.

– în articolul 39 din Convenție se prevede că statele părți trebuie să adopte

toate măsurile pentru a facilita reabilitarea fizică și psihică și reintegrarea socială a fiecăruia. copil care este victima oricărei forme de neglijare, exploatare sau rele tratamente. O astfel de reabilitare și reintegrare trebuie să aibă loc în condiții propice sănătății, respectul de sine și demnitatea copilului.

De asemenea, Convenția de la Istanbul (2011) „recunoaște faptul că copiii sunt victime ale violenței domestice, inclusiv în calitate de martori ai violenței în familie”. În particular, Convenția prevede:

– la articolul 26 că părțile vor lua măsurile legislative sau alte măsuri necesare pentru a asigura faptul că în oferirea serviciilor de protecție și asistență victimelor se ține cont în mod corespunzător de drepturile și nevoile copiilor martori ai tuturor formelor de violență acoperite de sfera de aplicare a prezentei Convenții. Măsurile luate vor include consilierea psihosocială adecvată vârstei pentru copiii martori ai tuturor formelor de violență și vor acorda atenția cuvenită celor mai bune interese ale copilului.

– *inter alia*, la articolul 46 (circumstanțe agravante), că statele vor lua măsurile legislative sau alte măsuri necesare pentru a se asigura ca „săvârșirea unei infracțiuni împotriva sau în prezența unui copil”, în măsura în care nu face parte deja din elementele constitutive ale infracțiunii, să poată fi luată în considerare, în conformitate cu dispozițiile relevante ale legislației interne, în determinarea sentinței în legătură cu infracțiunile stabilite în conformitate cu Convenția.

Pe lângă Convenție la nivel european au fost adoptate și alte măsuri, cum ar fi: Rezoluția nr.1714 [42] din 12 martie 2010 și Recomandarea nr.1905 (2010) [43] „Copiii care sunt martori la violență domestică”; Recomandarea privind strategiile naționale integrate de protejare a copiilor de violență, adoptată la 18 noiembrie 2009 [44]; Orientările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului adoptată la 17 noiembrie 2010 [45]; ș.a.

Aceste documente ilustrează o creștere a nivelului de conștientizare în ceea ce privește dimensiunile și gravitatea fenomenului. Câteva idei esențiale merită a fi citate din aceste rezoluții:

– Ori de câte ori o mamă este victima violenței domestice, există o mare probabilitate ca un copil să fie martor. Fiecare copil expus violenței domestice reacționează diferit. Totuși, atunci când violența este săvârșită împotriva mamei sale, această expunere constituie, în orice caz, pentru copil o formă de abuz psihologic, ale cărui potențiale consecințe pot fi foarte grave;

– Statele membre trebuie să promoveze căutarea unor abordări și metode de lucru inovatoare când vine vorba despre situații în care sunt implicați copii martori ai violenței domestice;

– Statele membre trebuie să depună eforturi pentru a continua să sensibilizeze publicul cu privire la situația copiilor care sunt martori ai violenței domestice și să țină cont de situația respectivă în contextul legislației și politicilor naționale, pentru o abordare interdisciplinară care să includă integrarea dimensiunii de gen, centrată în mod special pe protejarea copiilor, pedepsirea infracțiunilor incluzând acte de violență domestică sau oferirea unor compensații financiare pentru martorii violenței ca victime ale consecințelor psihologice ale acestora;

– Statele membre trebuie să întărească ideea că procedurile juridice administrative urmează să țină cont în mod special de copiii martori ai violenței domestice.

Bineînțeles, trebuie avută în vedere și necesitatea de a dezvolta programe educaționale pentru familii care vizează prevenirea și întreruperea efectului *de domino* al violenței domestice.

În ce ne privește, subscriem în totalitate exigențelor internaționale vizând eradicarea violenței bazate pe gen. Este deopotrivă încurajabilă, utilizarea noțiunii de „femicid”, atât de către mass-media, cât și de către instituții, organizații neguvernamentale și publicul larg, deoarece contribuie la creșterea vizibilității acestui fenomen, precum și la sensibilizarea împotriva violenței asupra femeilor. Dezbateră în societate a flagelului denumit „femicid” constituie cu adevărat un imperativ. În același timp, suntem de părerea că eradicarea violenței asupra femeilor, nu trebuie să urmărească neapărat incriminarea femicidului cu titlu de *nomen juris* în legislația penală. Integrarea unei astfel de infracțiuni în legea penală a Republicii Moldova apare a fi superfluă și simbolică. În primul rând, fiindcă diferite forme ale femicidului intră deja sub incidența legislației penale în contextul unor norme generale sau/și speciale. Drept urmare, reconfigurarea acestei fapte cu titlu de *nomen juris* în Codul penal, ar face ilizibile textele existente și ar genera paralelisme. În al doilea rând, respectiva incriminare riscă să eclipseze necesitatea adoptării de către autorități a unor măsuri cu adevărat necesare vizând prevenirea violenței bazată pe gen și sprijinirea victimelor acestora. Altfel spus, victimele violenței asupra femeilor au nevoie de acțiuni concrete, fără a se rezuma la măsuri cu caracter simbolic într-un „liniștirea opiniei publice”.

În altă privință, susținem că protecția juridică a victimelor violenței în familie și pe bază de gen trebuie să se extindă, inclusiv asupra copiilor martori/expuși la violență și, mai ales, rămași orfani, în rezultatul femicidului. Este ușor să uiți de ei atunci când preocuparea de bază a autorităților rămâne îndreptată spre faptele primare. Cu toate acestea, acești copii trebuie priviți ca victime co-laterale a violenței ori co-victime ale violenței în familie. În acest plan, întru fortificarea cadrului juridic de prevenire și combaterea violenței în familie și pe bază de gen, precum și de protecție

a copiilor contra violențelor, cu titlu *de lege ferenda*, propunem inserarea la alin.(2) art.201¹ CP RM a unei circumstanțe agravante suplimentare, cu următorul conținut: *săvârșită cu bună știință în prezența unui minor*. Reiterăm, în context, că o asemenea circumstanță agravantă, este nominalizată și în prevederile înscrise la art.46 din Convenția de la Istanbul, precum și că este prevăzută deja în legislația penală a altor state. Corespunzător, se impune o circumstanță agravantă similară și în cazul art.145 CP RM, în special, în condițiile omorului comis asupra unui membru de familie.

Totodată, apreciem că Codul familiei al Republicii Moldova [46], nu ține cont suficient de situațiile de violență în familie. Dreptul familial pare prea determinat de modelul de *co-parenting*, conform căruia părintele – în special tatăl – trebuie să fie recunoscut în statutul său de părinte indiferent de circumstanțe, de parcă soțul violent ar putea fi un părinte „bun”. Ne întrebăm, însă, dacă această cultură a menținerii legăturii cu orice preț este în concordanță cu interesul superior al copilului, așa cum este afirmat în Convenția ONU cu privire la drepturile copilului la art.3 alin.(1)³ și art.9 alin.(3)⁴. Or, după cum a menționat dr. Jean-Marc Ben Kemoun, pedopsihiatru, „autoritatea parentală vizează o responsabilitate pentru copil. Este un drept/datorie, nu în beneficiul titularului acestui drept, ci un drept în beneficiul unui terț – copilul” [47, p.13].

Deși Codul familiei al Republicii Moldova cuprinde deja dispoziții privind decăderea din drepturile părintești atunci când o persoană a săvârșit infracțiuni premeditate contra vieții și sănătății copiilor sau a soțului; precum și în alte cazuri când aceasta o cer interesele copilului, atare reglementări, în viziunea noastră, nu sunt suficiente. În context, avându-se în vedere experiența avansată a altor state, considerăm necesarmente reglementarea suspendării parțiale sau totale a autorității părintești din momentul urmării penale a faptei de violență în familie⁵. Or, este cazul să fie luat în calcul impactul oricărei forme de violență în familie asupra copilului și să avansăm în acest domeniu. Prea mult timp, statutul de victimă a copilului expus la violență a fost ignorat.

³ Articolul 3 alineat (1) prevede: „În toate deciziile care îi privesc pe copii, fie că sunt luate de instituții publice sau private de ocrotire socială, de către tribunale, autorități administrative sau de organe legislative, interesele superioare ale copilului trebuie să fie luate în considerare cu prioritate.”

⁴ Articolul 9 alineat (3) prevede: „Statele părți vor respecta dreptul copilului, separat de cei doi părinți ai săi sau de unul din ei, de a întreține relații personale și contacte directe cu cei doi părinți ai săi, afară de cazul că acest lucru este contrar interesului superior al copilului.”

⁵ Spania, de exemplu, a prevăzut din 2021 retragerea autorității părintești din momentul aplicării ordonanței de protecție asupra victimei.

Referințe:

1. MERLI, Antonella. Violenza di genere e femminicidio. În: Diritto penale contemporaneo, nr.1, 2015 [Accesat 20.12.2022] Disponibil: https://dpc-rivista-trimestrale.criminaljusticenetwork.eu/pdf/merli_1_15.pdf
2. Declarația de la Viena privind feminicidul. [Accesat 20.12.2022] Disponibil: <https://www.femicideincanada.ca/sites/default/files/2017-12/VIENNA%20%282012%29%20DECLARATION%20ON%20FEMICIDE.pdf>
3. Comprendre et lutter contre la violence à l'égard des femmes: conséquences sur la santé. [Accesat 20.12.2022] Disponibil: <https://www.who.int/fr/publications-detail/WHO-RHR-12.43>
4. Rezoluție adoptată de Adunarea Generală la 17 decembrie 2015 „Adoptarea măsurilor împotriva uciderii femeilor și fetelor pe criterii de gen. [Accesat 21.12.2022] Disponibil: <https://undocs.org/en/A/RES/70/176>
5. Rezoluția adoptată de Adunarea Generală la 18 decembrie 2013 „Adoptarea măsurilor împotriva uciderii femeilor și fetelor pe criterii de gen”. [Accesat 21.12.2022] Disponibil: <https://undocs.org/en/A/RES/68/191>.
6. Raport al Comisiei pentru drepturile femeii și egalitatea de gen a Parlamentului European cu recomandări către Comisie privind combaterea violenței împotriva femeilor, 31 ianuarie 2014, A7-0075/2014. [Accesat 20.12.2022] Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0075_EN.html
7. Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/168046253e>
8. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Talpis c. Italia din 02.03.2017. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-171508>
9. Codul penal al Mexic. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: https://www.gob.mx/cms/uploads/attachment/file/235549/Co_digo_Penal_Federal_22_06_2017.pdf
10. Codul penal al Boliviei. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: http://www.silep.gob.bo/norma/4368/ley_actualizada
11. Codul penal al Argentinei. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm>
12. Codul penal al Chile. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://www.bcn.cl/leychile/navegar?idNorma=1984&idParte=9672666&idVersion=2020-03-04>
13. Codul penal al Franței. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/
14. Legea organică a Spaniei nr. 1/2004 din 28 decembrie 2004 privind măsurile de protecție integrală împotriva violenței pe criterii de gen. [Accesat 22.12.2022]

- Disponibil: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con>
15. Legea Italiei nr. 119 din 15 octombrie 2013. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://www.lexitalia.it/leggi/2013-119.htm>
 16. Legea Franței nr. 2018-703 din 03 august 2018 pentru întărirea luptei împotriva violenței sexuale și de gen. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037284450>
 17. Legea Franței nr. 2019-1480 din 28 decembrie 2019 pentru luarea de măsuri împotriva violenței în familie. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000039684243>
 18. Legea Franței nr. 2020-936 din 30 iulie 2020 pentru protejarea victimelor violenței domestice. [Accesat 22.12.2022] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042176652>
 19. Opinie despre violența împotriva femeilor și feminicid. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/article_jo/JORFARTI000032644414
 20. Amnesty International. Cifre privind violența domestică. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: <https://www.amnesty.be/campagne/droits-femmes/les-violences-conjugales/article/chiffres-violence-conjugale>.
 21. Organizația Mondială a Sănătății. O răspândire devastatoare: una din trei femei din întreaga lume se confruntă cu violența. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: <https://www.who.int/fr/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence>.
 22. Studiu global privind omuciderea. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/gsh/Booklet1.pdf>
 23. Studiul realizat de OSCE privind violența împotriva femeilor: Bunăstarea și Siguranța Femeilor. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.osce.org/files/f/documents/e/f/425867_0.pdf
 24. Notă Informativă privind starea infracționalității în domeniul infracțiunilor ce atentează la viața și sănătatea persoanei, precum și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul a 12 luni ale anului 2018. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.igp.gov.md/sites/default/files/ni_violenta_in_familie_12_luni_2018_pagina_web_a_igp.pdf
 25. Notă Informativă privind starea infracționalității în domeniul infracțiunilor ce atentează la viața și sănătatea persoanei, precum și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul a 12 luni ale anului 2019. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/ni_violenta_in_familie_12_luni_2019_pagina_web_a_igp.pdf
 26. Notă Informativă privind starea infracționalității în domeniul infracțiunilor ce atentează la viața și sănătatea persoanei, precum și celor comise în sfera

- relațiilor familiale pe parcursul a XII luni ale anului 2020. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.igp.gov.md/sites/default/files/ni_privind_infrafractiunile_ce_atenteaza_la_viata_persoanei_si_cele_de_violenta_in_familie_pentru_2020_pagina_web_a_igp_0.pdf
27. Notă Informativă privind starea infrafracționalității în domeniul infrafracțiunilor ce atentează la viața și sănătatea persoanei, precum și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul a XII luni ale anului 2021. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.igp.gov.md/sites/default/files/ni_privind_infrafractiunile_ce_atenteaza_la_viata_persoanei_si_cele_5.pdf
28. Notă Informativă privind starea infrafracționalității în domeniul infrafracțiunilor ce atentează la viața și sănătatea persoanei, precum și celor comise în sfera relațiilor familiale pe parcursul a VI luni ale anului 2022. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://politia.md/sites/default/files/nota_informativa_privind_starea_infrafractiunii_ce_atenteaza_la_viata_si_sanatatea_persoanei_si_celor_comise_in_sfera_relatiilor_familiale_pe_parcursul_6_luni_2022.pdf
29. Raport științific: Estimarea mortalității legate de violența domestică în Europa. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: http://www.psytel.eu/en/inc/download.php?file=2;IPV%20EU_Mortality/IPV_EU_Mortality_RS_100623.pdf
30. Raport de informare făcut în numele delegației pentru drepturile copilului, privind proiectul de Lege care vizează o mai bună protecție și sprijinire a copiilor victime și co-victime ale violenței domestice (nr. 658-2 rectificat) către de Nicole Dubré-Chirat, înregistrat la Președinția Adunării Naționale la 31 ianuarie 2023. [Accesat 23.12.2022] Disponibil: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/16/rapports/dde/l16b0806_rapport-information
31. Violența împotriva copiilor. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.who.int/fr/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>
32. Valérie BOYER ș.a. Raportul nr. 396 (2021-2022) către Senatul Franței. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.senat.fr/leg/exposes-des-motifs/ppl21-396-expose.html>
33. Legea Republicii Moldova nr. 140/2013 privind protecția specială a copiilor aflați în situație de risc și a copiilor separați de părinți. Publicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 167-172 din 02.08.2013.
34. Legea Republicii Moldova nr. 45/2007 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie. Publicat: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.55-56 din 18.03.2008.
35. Enfants exposés à l'homicide conjugal. Quelques éléments de réflexion. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.cairn.info/revue-la-revue-internationale-de-l-education-familiale-2011-1-page-107.htm>
36. Legea Italiei nr. 4 din 11 ianuarie 2018 de modificare a codului civil, codului

- penal, codului de procedură penală și alte prevederi în favoarea orfanilor pentru infracțiuni domestice. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2018/02/01/18G00020/sg>
37. Decretul nr.2021-1516 din 23 noiembrie 2021 pentru consolidarea eficienței drepturilor victimelor infracțiunilor săvârșite în cadrul cuplului sau familiei. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000044359473>
38. Codul de procedură penală al Franței. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000044360387/2023-06-17/>
39. Instrucțiunea nr. DGOS/R4/DGCS/PEA/2022/103 din 12 aprilie 2022 privind protocolul standard pentru îngrijirea copiilor prezenți în timpul unui feminicid sau omucidere în cuplu. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://sante.gouv.fr/fichiers/bo/2022/2022.10.sante.pdf>
40. Proiect de lege privind protecția copiilor victime ale violenței domestice. [Accesat 27.12.2022] Disponibil: <https://www.senat.fr/leg/pp12-314.html>
41. Convenția cu privire la drepturile copilului, Adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989. Publicat: Tratatе internaționale nr. 1 din 30.12.1998.
42. Rezoluția Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1714 din 12 martie 2010: Copii care sunt martori ai violenței domestice. [Accesat 28.12.2022] Disponibil: <https://pace.coe.int/en/files/17826/html>
43. Recomandarea Adunării Parlamentare a Consiliului Europei nr. 1905 din 12 martie 2010: Copii care sunt martori ai violenței domestice. [Accesat 28.12.2022] Disponibil: <https://pace.coe.int/en/files/17825/html>
44. Recomandarea CM/REC (2009)10 al Comitetului de Miniștri către statele membre privind strategiile naționale integrate de protejare a copiilor de violență, adoptată la 18 noiembrie 2009. [Accesat 28.12.2022] Disponibil: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d023d
45. Orientările Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind justiția în interesul copilului adoptată la 17 noiembrie 2010. [Accesat 28.12.2022] Disponibil: <https://rm.coe.int/16806b7ecb>
46. Codul Familiei al Republicii Moldova, nr.1316 din 26.10.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 47-48
47. Rapport fait au nom de la commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale (1) sur la proposition de loi, adoptée par l'Assemblée nationale, visant à mieux protéger et accompagner les enfants victimes et covictimes de violences intrafamiliales. [Accesat 28.12.2022] Disponibil: <https://www.senat.fr/rap/l22-400/l22-4001.pdf>